

จิตรกรรมร่วมสมัยชุด: เมื่อฉันกำลังก้าวให้พ้น

Contemporary Painting Series: As I move Beyond

Received
Revised
Accepted

May 2, 2025
June 24, 2025
June 25, 2025

วิภาวี ภมรพล¹

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ชุด “จิตรกรรมร่วมสมัยชุด: เมื่อฉันกำลังก้าวให้พ้น” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาวะทางจิตใจของผู้วิจัยในฐานะศิลปิน โดยใช้กระบวนการทางศิลปะเป็นเครื่องมือในการสำรวจสภาวะภายในจิตใจ ถ่ายทอดความรู้สึก อารมณ์ และประสบการณ์ส่วนบุคคลที่สะท้อนความเครียด ความกดดัน และความไม่สมดุลทางอารมณ์ อันมีรากฐานมาจากสภาพแวดล้อมทางสังคมร่วมสมัยทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว แนวคิดหลักของการสร้างสรรค์ผลงานอ้างอิงจากทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมุนด์ ฟรอยด์ โดยเฉพาะโครงสร้างของจิตใจ ได้แก่ จิตสำนึก จิตก่อนสำนึก และจิตไร้สำนึก ผนวกกับแนวคิดของคาร์ล จุง ว่าด้วยกระบวนการ “แสวงหาตัวตนที่แท้จริง” (Individuation) ซึ่งเปิดพื้นที่ให้กับการทำความเข้าใจและรับรู้บุคลิกภาพภายในอย่างลึกซึ้ง

ผลงานจิตรกรรมในชุดนี้พัฒนาแนวทางภายใต้กรอบของศิลปะเซอร์เรียลลิสม์ (Surrealism) ต่อเนื่องไปถึงนีโอเซอร์เรียลลิสม์ (Neo-Surrealism) โดยให้ความสำคัญกับการเปิดเผยสัญลักษณ์ทางจิตได้สำนึกผ่านภาษาทัศนศิลป์ โดยผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ (Art-Based Research) ที่เน้นการสังเกตตนเอง การสะท้อนคิด และการวิเคราะห์เชิงคุณภาพในระหว่างกระบวนการสร้างสรรค์

ผลลัพธ์ที่ได้จากกระบวนการดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ผลงานจิตรกรรมที่สร้างขึ้นไม่เพียงแต่เป็นการแสดงออกทางศิลปะเชิงนามธรรมเท่านั้น หากยังทำหน้าที่เป็นกลไกในการเยียวยาจิตใจ และเป็นสื่อกลางที่ช่วยสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างโลกภายในของศิลปินกับบริบทภายนอกของสังคม และวัฒนธรรมร่วมสมัยได้อย่างลึกซึ้งและมีนัยสำคัญ

คำสำคัญ: จิตรกรรมร่วมสมัย, ลัทธิเซอร์เรียลลิสม์, การบำบัดด้วยศิลปะ, จิตวิเคราะห์, จิตได้สำนึก

¹ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Abstract

The thesis “Contemporary Painting Series: When I Am Stepping Beyond” aims to explore the psychological state of the researcher as an artist, using artistic creation as a tool for internal examination. The work reflects emotions, mental states, and personal experiences stemming from instability, emotional pressure, and internal conflicts influenced by rapid changes in contemporary social conditions, such as economic uncertainty and cultural shifts. The conceptual framework is grounded in psychoanalytic theory, particularly Sigmund Freud’s model of the human psyche—comprising the conscious, preconscious, and unconscious mind—along with Carl Jung’s theory of individuation, which emphasizes the pursuit of one’s true self through introspective understanding of the inner personality.

This painting series adopts a Surrealist and Neo-Surrealist approach, utilizing visual language and symbolic elements to represent the unconscious mind. The research process follows the methodology of Art-Based Research, focusing on self-observation, reflection, and qualitative analysis throughout the creative process.

The results demonstrate that the artwork not only expresses abstract personal experiences but also serves as a therapeutic medium. It bridges the inner world of the artist with external social and cultural contexts, offering insight into the psychological healing process and revealing a deeper connection between the self and the surrounding world.

Keywords: Contemporary Painting, Surrealism, Art Therapy, Psychoanalysis, Subconscious Mind

บทนำ

ยุคปัจจุบัน สังคมเต็มไปด้วยความหลากหลายในวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อ และระบบคุณค่า ซึ่งล้วนส่งผลต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ท่ามกลางบริบทที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือสิ่งแวดล้อม ปัจจัยเหล่านี้ก่อให้เกิดแรงกดดัน ความเครียด และภาวะอารมณ์ที่ไม่สมดุล โดยเฉพาะภายใต้ระบบทุนนิยมที่เน้นการแข่งขันและการยึดติดกับวัตถุ ทำให้มนุษย์หลงลืมการทำความเข้าใจตนเองอย่างแท้จริงด้วยธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องการรักษาสมดุลทางจิตใจ การปรับตัวต่ออารมณ์และประสบการณ์จึงเป็นกลไกสำคัญในการดำรงชีวิต แต่หลายคนกลับใช้ชีวิตโดยปราศจากเป้าหมายที่ชัดเจน จนตกอยู่ในภาวะ “ล่องลอย” ภายใต้ความคิดฟุ้งซ่านและความไม่มั่นคงทางจิตใจ

ผู้วิจัยเชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพในการกลับมาเชื่อมโยงกับจิตใจของตนเอง การเยียวยาจึงควรเริ่มจากภายใน ด้วยการสำรวจ ทบทวน และเข้าใจตนเองอย่างตรงไปตรงมา ซึ่งอาจนำไปสู่การ

หลุดพ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริงจากแนวคิดนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้ “ศิลปะ” เป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารกับจิตใจของตนเอง ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ที่เปรียบเสมือนการบำบัดและปลดปล่อยอารมณ์ ผลงานจิตรกรรมในชุด “เมื่อฉันกำลังก้าวให้พ้น” จึงเป็นผลลัพธ์ของการสำรวจภาวะภายใน ถ่ายทอดความรู้สึกจากทั้งจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก ซึ่งถูกหล่อหลอมจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน แนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานได้รับอิทธิพลจากลัทธิเซอร์เรียลลิสม์ (Surrealism) โดยเฉพาะแนวคิดจิตวิเคราะห์ของซิกมุนด์ ฟรอยด์ เรื่อง “การเชื่อมโยงอย่างเสรี” (Free Association) และแนวคิดการแสวงหาตัวตนที่แท้จริง (Individuation) ของคาร์ล จุง ซึ่งถูกนำมาผสมผสานกับภาษาทัศนศิลป์ เพื่อสื่อสารสภาวะจิตใจอย่างลึกซึ้งและเปิดพื้นที่ให้ผู้ชมได้มีส่วนร่วมในการรับรู้ และตีความประสบการณ์เหล่านั้นร่วมกัน

วัตถุประสงค์

- 2.1 เพื่อปลดปล่อยความรู้สึกสภาวะอารมณ์ส่วนตัวภายหลังจากสถานการณ์ หรือประสบการณ์ที่พบเจอมาและทบทวนความรู้สึกผ่านทางจิตรกรรมบนผืนผ้าใบ
- 2.2 เพื่อศึกษาการเชื่อมโยงระหว่างจิตสำนึกและจิตใต้สำนึกในการแสดงออกทางศิลปะ โดยใช้แนวคิดจากทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์และแนวคิดการแสวงหาตัวตนของคาร์ล จุง
- 2.3 เพื่อถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้สึกภายในจิตใจผ่านภาษาทัศนศิลป์ในรูปแบบจิตรกรรมร่วมสมัยที่ได้รับอิทธิพลจากลัทธิเซอร์เรียลลิสม์

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

3.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องทางด้านจิตวิทยา

จากการศึกษาทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมุนด์ ฟรอยด์ และแนวคิดจิตวิทยาวิเคราะห์ของคาร์ล จุง พบว่าทั้งสองแนวคิดมีบทบาทสำคัญต่อความเข้าใจในโครงสร้างจิตใจของมนุษย์ และส่งผลต่อการก่อตัวของบุคลิกภาพและพฤติกรรม ฟรอยด์เสนอว่า โครงสร้างจิตใจมนุษย์ประกอบด้วย 3 ส่วนสำคัญ ได้แก่ อิด (Id) ซึ่งสะท้อนแรงขับเคลื่อนโดยไม่ผ่านการกลั่นกรอง, อีโก้ (Ego) ซึ่งทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยระหว่างความต้องการภายในกับความเป็นจริงภายนอก และซูเปอร์อีโก้ (Superego)³ ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแทนของศีลธรรมและมาตรฐานทางสังคม โดยเฉพาะจิตไร้สำนึกนั้น ฟรอยด์ถือว่าเป็นแหล่งพลังงานที่มีอิทธิพลอย่างสูงต่อการแสดงออกทางพฤติกรรม แม้มิได้ถูกรับรู้โดยตรง ในขณะที่คาร์ล จุง พัฒนาแนวคิดของตนเองจนเกิดเป็นทฤษฎี “จิตวิทยาวิเคราะห์” (Analytical Psychology) ซึ่งมีความแตกต่างจากฟรอยด์ โดยเฉพาะการมองว่าพลังงานทางจิตใจ (Psychic Energy) มิได้จำกัดอยู่เพียงสภาวะจิตใต้สำนึกทางเพศ หากแต่รวมถึงแรงขับทางจิตใจทั้งหมด รวมถึงความปรารถนา ความคิดสร้างสรรค์ และแรงผลักดันทางวัฒนธรรมและสังคม จุงเสนอว่า บุคลิกภาพ

² คาร์ล จุง เป็นหนึ่งในนักจิตวิทยาที่สืบทอดแนวคิดมาจากทฤษฎีของ Sigmund Freud

³ ทฤษฎีบุคลิกภาพ: Sigmund Freud. เข้าถึงได้จาก: <https://thaihypnosis.com/Content/page/Sigmund-Freud>

เกิดจากการผสมผสานกันของระบบต่าง ๆ ได้แก่ ระบบโครงสร้างของบุคลิกภาพ (เช่น อีโก้, จิตใต้สำนึก ส่วนบุคคล, จิตใต้สำนึกร่วม, หน้าที่าก, เภา), ท่าทีของบุคลิกภาพ (Introvert และ Extrovert)⁴ และ หน้าที่ของบุคลิกภาพ (การคิด, การรู้สึก, การรับรู้, และการหยั่งรู้)

คาร์ล จี. จุง เน้นความสำคัญของ “จิตใต้สำนึกร่วม” (Collective Unconscious) ซึ่งเป็น แหล่งสะสมประสบการณ์ร่วมของมนุษยชาติที่ถ่ายทอดผ่านสัญลักษณ์พื้นฐานหรือแบบแผน โบราณ (Archetypes) แนวคิดดังกล่าวสะท้อนมุมมองที่ลึกซึ้งและครอบคลุมเกี่ยวกับรากฐานของ บุคลิกภาพมนุษย์มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในบริบทของการแสวงหาความสมดุลของชีวิตและการเข้าใจ ตนเองอย่างถ่องแท้

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของทั้งฟรอยด์และจุงมาเป็นกรอบแนวคิดในการทำความเข้าใจตนเอง ในเชิงจิตวิทยา โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่เผชิญกับความสับสนภายใน ความขัดแย้งระหว่างแรง ผลักดันภายในกับบรรทัดฐานทางสังคม รวมถึงแรงกดดันจากสภาพแวดล้อมภายนอก แนวคิดของ ฟรอยด์เกี่ยวกับอิดี อีโก้ และซูเปอร์อีโก้ ช่วยให้สามารถจำแนกที่มาและแรงจูงใจของพฤติกรรม ต่าง ๆ ได้อย่างมีระบบ ขณะเดียวกัน แนวคิดของจุงช่วยขยายความเข้าใจไปสู่ระดับจิตใต้สำนึกร่วม ซึ่งสะท้อนอิทธิพลของวัฒนธรรมและพันธุกรรมที่มีต่อพฤติกรรมในบริบทของการสร้างสรรค์งาน ศิลปะ ผู้วิจัยพบว่า กระบวนการทางศิลปะเป็นช่องทางสำคัญในการปลดปล่อยพลังงานภายใน ทั้ง จากจิตใต้สำนึกส่วนบุคคลและจิตใต้สำนึกร่วม ช่วยให้สามารถเข้าถึงตัวตนภายในอย่างเป็นธรรมชาติ และยังส่งเสริมการพัฒนาบุคลิกภาพอย่างสมดุล โดยเฉพาะเมื่อบุคคลสามารถปรับตัวตามสถานการณ์ และเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของตนเองได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของจุงในเรื่อง “Individuation” หรือการพัฒนาตนสู่ความเป็นตัวของตนเองอย่างแท้จริง

3.2 การวิเคราะห์ลีโอนาร์โด ดา วินชี ผ่านทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมุนด์ ฟรอยด์

ซิกมุนด์ ฟรอยด์ ได้ประยุกต์ทฤษฎีจิตวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจพฤติกรรมและแนวโน้ม ทางศิลปะของลีโอนาร์โด ดา วินชี โดยเน้นการวิเคราะห์จากชีวประวัติและกระบวนการสร้างสรรค์ ผลงานศิลปะ ฟรอยด์ตั้งข้อสังเกตว่าดา วินชีมักหยุดชะงักหรือไม่สามารถสร้างผลงานให้เสร็จสมบูรณ์ ซึ่งอาจสะท้อนถึงภาวะการปิดกั้นทางจิต (Inhibition) อันเกิดจากแรงผลักดันภายในที่ยังไม่ได้รับการระบายอย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ชีวิตส่วนตัวของดา วินชี โดยเฉพาะความเฉยเมยต่อเพศตรงข้าม และความใกล้ชิดกับมารดาในวัยเด็ก ยังนำไปสู่การตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับความเป็นรักร่วมเพศ และความสัมพันธ์ระหว่างเพศวิถีกับความรู้ในทางวิทยาศาสตร์และศิลปะ ฟรอยด์เสนอแนวคิดเรื่อง การทดแทน (Sublimation) ว่าเป็นกลไกที่บุคคลเปลี่ยนแรงขับทางเพศไปสู่งานสร้างสรรค์ในระดับสูง เช่น ศิลปะหรือวิทยาศาสตร์ โดยกรณีของดา วินชีนั้นถือเป็นตัวอย่างของการทดแทนที่สมบูรณ์ ซึ่ง แรงขับทางเพศที่ถูกกดทับได้เปลี่ยนเป็นพลังแห่งการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ ทั้งในด้านกายวิภาค วิทยาศาสตร์ และศิลปะ โดยเฉพาะในช่วงบั้นปลายชีวิตที่เขาได้สร้างผลงานสำคัญ เช่น โมนาลิซา และเซนต์แอนน์กับพระแม่มารีและพระกุมารเยซู ซึ่งถือเป็นผลสำเร็จของกระบวนการทางจิตใจดังกล่าว⁵

⁴ ทฤษฎีบุคลิกภาพของคาร์ล จุง. (2019). เข้าถึงได้จาก: <https://www.sixfacetspress.com/content/4851>

⁵ พริยชาติ มานิตย์. (2557). ฟรอยด์กับศิลปะ. 157. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้วิจัยรู้สึกถึงความสอดคล้องเมื่อพิจารณาผลงานและชีวิตของลีโอนาร์โด ดา วินชี ผ่านการวิเคราะห์ของฟรอยด์ ที่ชี้ให้เห็นถึงภาวะทางจิตที่ปิดกั้น หรือ Inhibition ซึ่งส่งผลให้เขาลังเล และไม่สามารถสร้างผลงานให้เสร็จสมบูรณ์ได้ในหลายกรณี ข้าพเจ้ามองเห็นความเชื่อมโยงบางอย่างกับประสบการณ์ส่วนตัวในฐานะผู้สร้างงานศิลปะ ที่ในบางช่วงของชีวิตจิตใจรู้สึกถูกปิดกั้นจากความกดดัน ความไม่มั่นใจ และการยึดติดกับมาตรฐานหรือความคาดหวังภายนอก จนนำไปสู่การหยุดนิ่ง ความลังเล และความรู้สึกไม่อิสระในการสร้างสรรค์

3.3 ศิลปะลัทธิเซอร์เรียลลิสม์ (Surrealism)

ศิลปะสมัยใหม่มีจุดเริ่มต้นสำคัญในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและสอง เมื่อศิลปินและนักเขียนจำนวนมากมองว่าสงครามนั้นสะท้อนปัญหาจากจิตใจมนุษย์ที่ถูกครอบงำด้วยอีโก้และตรรกะ อองเดร เบรอตง (André Breton) ผู้ก่อตั้งลัทธิเซอร์เรียลลิสม์ ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องจิตไร้สำนึก ซึ่งเขาเห็นว่าเป็นกุญแจสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ เบรอตงนำแนวคิด “การเชื่อมโยงเสรี” (Free Association) มาใช้ในงานศิลปะ เพื่อเปิดพื้นที่ให้ความฝัน อารมณ์ และจินตนาการได้แสดงออกอย่างอิสระโดยไม่ถูกจำกัดด้วยเหตุผลหรือตรรกะ

ศิลปะแนวเซอร์เรียลลิสม์จึงเป็นการก้าวข้าม “ความจริง” ไปสู่การสำรวจโลกภายใน ผ่านภาพความฝัน ความทรงจำ และจิตไร้สำนึกของศิลปิน โดยให้ความสำคัญเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างสรรค์ เพื่อปลดปล่อยความคิดและอารมณ์ที่ซ่อนเร้นและไม่มีโครงสร้างชัดเจน การเคลื่อนไหวนี้จึงไม่ใช่การหลีกหนีโลกจริง หากเป็นการเจาะลึกสู่ความลึกซึ้งของจิตใจมนุษย์ เปิดเผยเสรีภาพทางจิตวิญญาณ และกลายเป็นเครื่องมือในการเข้าใจและเยียวยาจิตใจในมิติที่ลึกซึ้งกว่าเดิม

ในมุมมองของคาร์ล จุง จิตไร้สำนึกทำหน้าที่ถ่วงดุลและเสริมสร้างสมดุลให้กับจิตสำนึก เพื่อขยายการพัฒนาทางจิตใจอย่างต่อเนื่อง ศิลปะเซอร์เรียลลิสม์จึงสะท้อนความเคลื่อนไหวและความเชื่อมโยงระหว่างโลกภายนอกกับจิตภายในอย่างลึกซึ้ง และในยุคที่โลกเต็มไปด้วยความสับสนและแตกแยก จิตไร้สำนึกยิ่งแสดงออกผ่านศิลปะในรูปแบบที่ซับซ้อน ไร้ระเบียบ และเต็มไปด้วยพลังแห่งอารมณ์อย่างเด่นชัด⁶

ในปัจจุบัน ลัทธิเซอร์เรียลลิสม์ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะในศิลปะร่วมสมัยที่เปิดพื้นที่ให้กับจินตนาการ อารมณ์ลึก และจิตใต้สำนึก ซึ่งเป็นหัวใจของลัทธินี้ ผู้วิจัยเห็นว่า เซอร์เรียลลิสม์ไม่ได้หมายถึงเพียงการสร้างภาพเหนือจริงเท่านั้น แต่เป็นการสื่อสารความรู้สึก ความทรงจำ และประสบการณ์ทางจิตใจที่ซับซ้อนและลึกซึ้ง ซึ่งวิธีทั่วไปไม่อาจถ่ายทอดได้ ผู้วิจัยสนใจการจัดองค์ประกอบและเทคนิคที่แสดงอารมณ์อย่างอิสระ แม้ในตอนแรกจะยังไม่ชัดเจนว่างานตนสังกัดแนวใด แต่การศึกษาลัทธิเซอร์เรียลลิสม์ทำให้ตระหนักว่างานของตนสอดคล้องกับหลักการนี้อย่างชัดเจน ศิลปินผู้เป็นแรงบันดาลใจของผู้วิจัยส่วนใหญ่มีรากฐานจากลัทธินี้ ไม่เพียงแค่นั้นในด้านเทคนิคหรือรูปลักษณ์ แต่ยังเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้เชื่อมโยงความรู้สึกภายในสู่ผลงานอย่างแท้จริง

⁶ จิตไร้สำนึกอันสร้างสรรค์ และศิลปะสมัยใหม่. (2010) เข้าถึงได้จาก: <https://xmergence.com/2010/02/06/artunconscious/>

3.3.1 นีโอเซอร์เรียลลิสม์ (Neosurrealism)

แนวทางศิลปะร่วมสมัยที่สืบทอดและพัฒนาจากลัทธิเซอร์เรียลลิสม์ (Surrealism) โดยยังคงเน้นการถ่ายทอดความฝัน จินตนาการ และจิตใต้สำนึก ภายใต้บริบทโลกยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยความซับซ้อนทางเทคโนโลยี สังคม และจิตวิทยา ศิลปะในแนวทางนี้มุ่งสำรวจความจริงทางอารมณ์และจิตใจที่ซ่อนอยู่เบื้องลึกของมนุษย์ มากกว่าการแสดงภาพตามความเป็นจริงภายนอก แนวคิดสำคัญของนีโอเซอร์เรียลลิสม์ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ ซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ซึ่งเชื่อว่าพฤติกรรมและอารมณ์ของมนุษย์ส่วนใหญ่มีรากมาจากจิตไร้สำนึก โดยแสดงออกผ่านความฝันหรือการเชื่อมโยงเสรี (Free Association) ศิลปะจึงเป็นช่องทางที่เปิดโอกาสให้จิตใต้สำนึกได้แสดงตัวอย่างอิสระ ปราศจากการควบคุมของเหตุผล ในขณะเดียวกัน คาร์ล จุง (Jung) เสนอแนวคิดเรื่องจิตไร้สำนึกร่วม (Collective Unconscious) และภาพต้นแบบ (Archetypes) Self ซึ่งเป็นรูปแบบสัญลักษณ์ร่วมของมนุษย์ทั่วโลก งานศิลปะในแนวนี้นี้จึงไม่เพียงสะท้อนตัวตนเฉพาะบุคคล แต่ยังทำหน้าที่เป็นสื่อกลางของความรู้สึกร่วมในระดับจิตวิญญาณ ผ่านกระบวนการแสวงหาตัวตนที่แท้จริง (Individuation) นีโอเซอร์เรียลลิสม์จึงผสมผสานเทคนิคสมัยใหม่ เช่น ภาพถ่ายดิจิทัล คอมพิวเตอร์กราฟิก และสื่อผสม เพื่อถ่ายทอดภาวะทางจิตใจที่หลากหลายในยุคปัจจุบัน ทั้งความโดดเดี่ยว วิดกกังวล อุดลัษณ์ที่แปรเปลี่ยน และการแสวงหาความหมายท่ามกลางโลกที่สับสน กล่าวได้ว่าเป็นศิลปะที่เชื่อมโยงโลกภายในกับโลกภายนอกอย่างลึกซึ้ง และเป็นเครื่องมือในการเยียวยาและค้นหาตัวตนของมนุษย์ในยุคสมัยใหม่นี้

อองเดร เบรตง บิดาแห่งลัทธินี้ ได้ประกาศแนวคิดใน “Manifesto of Surrealism” ปี 1924 ขณะที่ขบวนการนี้ก่อตั้งในปารีส และได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีจิตวิทยาของซิกมุนด์ ฟรอยด์

ศิลปินชื่อดังที่มีบทบาทในลัทธินี้ได้แก่ มักซ์ เอิร์นสต์, โจน มิโร, มาน เรย์ และเรอเน มาเกรตต์ ที่มีผลงานโดดเด่นด้วยการใช้เทคนิคและภาพจินตนาการแบบเหนือจริง โดยเฉพาะเรอเน มาเกรตต์ ที่นำเสนอภาพวัตถุในฉากฝันอย่างน่าสนใจ

ภาพที่ 1: René Magritte. *The False Mirror*. Paris 1929

⁷ ตั้งโกลก, อ. (2550). ภาษาทัศนศิลป์: จิตวิทยาและทัศนธาตุในงานศิลปะ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

ภาพ The False Mirror ของเรเน มากริตต์ ไม่เพียงแต่เป็นผลงานศิลปะที่สร้างความประทับใจด้วยภาพลักษณะของดวงตาขนาดยักษ์ที่เต็มไปด้วยท้องฟ้าสีฟ้าและเมฆเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงความซับซ้อนของกระบวนการรับรู้และความจริงที่มีความหลากหลาย ภาพนี้ตั้งคำถามถึงความน่าเชื่อถือของ “การมองเห็น” ซึ่งโดยปกติถูกมองว่าเป็นช่องทางที่ตรงไปตรงมาในการรับรู้โลก สามารถเชื่อมโยงกับแนวคิดทางจิตวิทยาได้หลายมิติ โดยเฉพาะกับทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้และจิตไร้สำนึก (Unconscious Mind) ที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อลัทธิเซอร์เรียลลิสม์ ภาพดวงตาที่มีท้องฟ้าและเมฆซ้อนอยู่ในม่านตา จึงอาจถูกตีความว่าเป็นสัญลักษณ์ของ “หน้าต่างสู่จิตใต้สำนึก” ที่เปิดเผยความลึกซึ้งและความซับซ้อนของจิตใจมนุษย์ ซึ่งไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยสติสัมปชัญญะโดยตรง

นอกจากนี้ กระบวนการ “การมองเห็น” ในภาพยังสอดคล้องกับแนวคิดของการรับรู้เชิงจิตวิทยา (Perception) ที่ชี้ว่า การรับรู้ภาพหรือข้อมูลต่าง ๆ ไม่ได้เป็นเพียงการบันทึกข้อเท็จจริงอย่างเดียว แต่เกิดจากการตีความและการกรองข้อมูลตามประสบการณ์ ความเชื่อ และอารมณ์ของผู้รับรู้ ซึ่งสอดคล้องกับความหมายของ “กระจกตาปลอม” ที่มากริตต์นำเสนอ ว่าการมองเห็นนั้นมีความเป็นอัตวิสัยและจำกัดโดยกรอบความคิดของแต่ละบุคคล⁸

ซัลวาดอร์ ดาลี เป็นศิลปินสำคัญอีกคนที่ย้ายจากสเปนมาปารีสในปี 1929 เขาพัฒนาภาพวาดแนวเซอร์เรียลลิสม์ที่โดดเด่นด้วยสัญลักษณ์เฉพาะ เช่น “นาฬิกาละลาย หรือนาฬิกาเหลว” ที่เขาได้แสดงถึงสัญลักษณ์ทางจิตใต้สำนึกของเวลาและอวกาศ⁹

ภาพที่ 2: Salvador Dalí. *The Persistence of Memory*. 1931

ผลงานจิตรกรรมของซัลวาดอร์ ดาลี โดยเฉพาะ The Persistence of Memory (1931) หรือที่รู้จักในชื่อ “นาฬิกาเหลว” ถือเป็นภาพแทนจินตภาพจากจิตใต้สำนึกที่ทรงพลังที่สุดของลัทธิเซอร์เรียลลิสม์ (Surrealism) ภายใต้การนำเสนอที่เหนือจริงและลึกลับ ดาลีสามารถถ่ายทอดสิ่งเร้นลึกในจิตใจมนุษย์ผ่านสัญลักษณ์ที่ชวนตีความได้อย่างมีชั้นเชิง ไม่ว่าจะเป็นนาฬิกาที่หลอมละลายราวกับไร้รูปทรงทางกายภาพ มดที่รุมตอมแทนความน่าเบื่อหรือชิ้นส่วนใบหน้าที่คล้ายกำลังหลับใหลใน

⁸ Magritte, R. (2015). The False Mirror [จิตรกรรม]. The Museum of Modern Art (MoMA). https://www.moma.org/collection/works/78938?artist_id=3692&page=1&sov_referrer=artist

⁹ Shopify NSA. (2023). Salvador Dalí ศิลปินหัวแหลม ไอคอนแห่งศิลปะเซอร์เรียล. Favchair. https://favchair.com/blogs/วันสำคัญ/salvador-dali-ศิลปินหัวแหลม-ไอคอนแห่งศิลปะเซอร์เรียล?srsltid=AfmBOooqeWhTaCPU0CkXWPr4tg21SjSrel7BDbQdb_Ym0kNXfXXLISB1

ภวังค์ลึก องค์ประกอบเหล่านี้เชื่อมโยงโดยตรงกับทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ ซึ่งเสนอว่าศิลปะเป็นช่องทางในการระบายแรงผลักดันจาก จิตไร้สำนึก (unconscious) โดยเฉพาะแรงขับดิบ (drive) และความปรารถนาที่ถูกกดทับ (repressed desires) ภาพนาฬิกาที่ไร้แก่นสารในผลงานนี้จึงอาจสะท้อนการล้มเหลวของกฎเกณฑ์แห่ง “เวลา” ที่ถูกควบคุมโดยเหตุผล (ego) และศีลธรรม (superego) เปิดทางให้ id หรือความต้องการที่แท้จริงภายในใจได้ปรากฏอย่างอิสระขณะเดียวกันหากพิจารณาภายใต้กรอบของคาร์ล jung ผู้เสนอแนวคิดเรื่อง archetype และ collective unconscious ก็อาจมองได้ว่า ดาลีกาลังตั้ง “สัญลักษณ์สากล” ที่อยู่ในจิตไร้สำนึกร่วมของมนุษยชาติขึ้นมา เช่น สัญลักษณ์ของนาฬิกาในฐานะของเวลาที่ชี้ให้เห็นถึงความเปราะบางของการรับรู้ในโลกสมัยใหม่ ซึ่งไม่ต่างจากการหลุดพ้นจากโครงสร้างของเหตุผลแบบดั้งเดิมในทัศนะของผู้วิจัย The Persistence of Memory มิใช่เพียงผลงานศิลปะที่ให้คุณค่าเชิงสุนทรียภาพ หากแต่เป็นการแสดงออกของความตึงเครียดระหว่างความฝันกับความจริง จิตใต้สำนึกกับความรับรู้และความทรงจำกับการลืมเลือนเป็น “บทสนทนาเชิงจิตวิทยา” ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ซับซ้อนระหว่างมนุษย์กับเวลา สภาพการดำรงอยู่ และสภาวะทางอารมณ์ที่เราทุกคนต่างเผชิญไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง¹⁰ หลังสงครามโลกครั้งที่สองศิลปินลัทธิเซอร์เรียลลิสม์หลายคนย้ายไปนิวยอร์กขณะที่ขบวนการนี้ได้รับการสนับสนุนและฟื้นฟูลัทธิเซอร์เรียลลิสม์ยังคงมีอิทธิพลต่อการศิลปะวรรณกรรม ภาพยนตร์ ดนตรี รวมถึงการเมือง ปรัชญา และทฤษฎีทางสังคมทั่วโลกอย่างต่อเนื่อง

3.4 ศิลปะการตัดปะ (Collage) และการพัฒนาเป็นดิจิทัลคอลลาจ (Digital Collage)

ศิลปะการตัดปะ (Collage) ถือกำเนิดขึ้นในต้นศตวรรษที่ 20 โดยสองศิลปินแห่งวงการศิลปะสมัยใหม่ ได้แก่ ปาโบล ปิกัสโซ (Pablo Picasso) และ จอร์จ บรัก (Georges Braque) ผู้บุกเบิกการนำวัสดุธรรมดาในชีวิตประจำวัน เช่น เศษกระดาษ หนังสือพิมพ์ และผ้ามาประกอบเข้ากับงานจิตรกรรม ผลลัพธ์ที่ได้คือผลงานที่แปลกใหม่และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว พร้อมสะท้อนแนวคิดทางสังคม วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของศิลปินอย่างลึกซึ้ง ศิลปะคอลลาจกลายเป็นพื้นที่ทดลองสำหรับศิลปินในการจัดวางองค์ประกอบและตีความภาพในเชิงสัญลักษณ์อย่างอิสระ หลุดพ้นจากกรอบทางศิลปะแบบดั้งเดิม เมื่อกาลเวลาผ่านไป แนวทางนี้ได้รับการพัฒนาสู่ ดิจิทัลคอลลาจ (Digital Collage) ซึ่งยังคงหลักการเดิมของการนำชิ้นส่วนหลากหลายมารวมกัน แต่ใช้เครื่องมือดิจิทัลในการออกแบบและจัดวางทำให้ศิลปินสามารถเข้าถึงวัสดุภาพได้หลากหลายไร้ข้อจำกัดและเปิดโอกาสให้การสร้างสรรค์ขยายตัวสู่มิติใหม่

โดยเฉพาะเซอร์เรียลลิสม์ (Surrealism) ซึ่งเน้นการถ่ายทอดความเหนือจริงและปลดปล่อยจากกรอบของเหตุผล เทคนิคคอลลาจกลายเป็นเครื่องมือทรงพลังในการสะท้อนจิตใต้สำนึก โดยการจับคู่หรือประกอบสิ่งที่ไม่สัมพันธ์กันให้กลายเป็นองค์ประกอบใหม่ที่เต็มไปด้วยความหมายและคำถาม¹¹

ศิลปินร่วมสมัยที่ใช้เทคนิคนี้ได้ด้อย่างน่าสนใจคือ มิเชล คอนเซตตา (Michelle Concetta)

¹⁰ MoMA. (2015). The persistence of memory. Retrieved from <https://www.moma.org/collection/works/79018>

¹¹ Cramer, C., & Grant, K. (n.d.). Surrealist techniques: Collage. Smarthistory. <https://smarthistory.org/surrealist-techniques-collage/>

ศิลปินชาวอเมริกันผู้เรียนรู้ด้วยตนเอง โดดเด่นในด้านการคอลลาจร่วมสมัย (Contemporary Collage) ที่ผสมผสานภาพถ่ายเข้ากับองค์ประกอบอนาล็อก (Analog) และดิจิทัล สร้างผลงานที่เปี่ยมด้วยความเหนือจริงและลึกลับ เธอมองว่าศิลปะไม่ใช่เพียงเครื่องมือในการแสดงออก แต่ยังเป็นกระบวนการบำบัดและการสื่อสารกับจิตวิญญาณภายใน ผลงานของเธอสะท้อนประเด็นลึกซึ้งเกี่ยวกับจิตใต้สำนึก เวทมนตร์ และการเยียวยา ทั้งหมดถ่ายทอดผ่านจินตนาการอันไร้ขอบเขต จนกลายเป็นพื้นที่แห่งการสำรวจโลกภายในอย่างลุ่มลึก¹²

ภาพที่ 3: Lunacy. Michelle Concetta

ศิลปะคอลลาจทั้งในรูปแบบดั้งเดิมและดิจิทัลจึงเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการเล่าเรื่องราว ถ่ายเทจินตนาการ และถ่ายทอดความรู้สึกจากโลกภายในสู่สายตาผู้ชม โดยเฉพาะในแนวทางของนีโอเซอร์เรียลลิสม์ ซึ่งเปิดพื้นที่ให้กับการแสดงออกอย่างอิสระและการตีความที่ไร้กรอบ

3.4 ทฤษฎีสัญวิทยา

สัญวิทยา (Semiotics) ศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบเครื่องหมายและกระบวนการสร้างความหมายผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ ทั้งภาษา ภาพ สัญลักษณ์ และรูปแบบการสื่อสารอื่น ๆ โดยมุ่งวิเคราะห์วิธีที่มนุษย์ใช้สัญลักษณ์เหล่านี้เพื่อสื่อสารและสร้างความเข้าใจต่อโลก

แนวคิดพื้นฐานของสัญวิทยาสมัยใหม่ได้รับการพัฒนาขึ้นโดย เฟอร์ดินานด์ เดอ ซอสซูร์ (Ferdinand de Saussure) ซึ่งได้นิยามว่าสัญลักษณ์ประกอบด้วยสองส่วนหลัก ได้แก่ ผู้หมาย (signifier) ซึ่งเป็นรูปแบบที่รับรู้ได้ เช่น เสียงหรือตัวอักษร และสิ่งที่ถูกหมาย (signified) คือความหมายที่สัญลักษณ์นั้นแทน โดยความสัมพันธ์ระหว่างสองส่วนนี้เป็นความสัมพันธ์สมมุติขึ้นทางสังคม แม้แนวคิดของเดอ ซอสซูร์จะช่วยให้เข้าใจการวิเคราะห์เรื่องราวและเนื้อหาได้อย่างลึกซึ้ง แต่เมื่อนำไปประยุกต์กับงานจิตรกรรมจำเป็นต้องปรับให้สอดคล้องกับธรรมชาติของศิลปะ เพราะตามทฤษฎีของเดอ ซอสซูร์ “รูปสัญลักษณ์” เป็นเพียงรอยประทับทางจิตใจที่มีลักษณะนามธรรมและอวัตรีย ไม่ใช่เสียงหรือภาพที่

¹² Surrealism Today. (2021, September 22). Michelle Concetta: Surrealistic collages. <https://surrealismtoday.com/michelle-concetta/>

จับต้องได้โดยตรง ในงานศิลปะ โดยเฉพาะจิตรกรรม การสื่อสารต้องอาศัย “ภาษาทัศนศิลป์” ผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น จุด เส้น สี แสงเงา พื้นผิว และที่ว่าง รวมถึงการจัดองค์ประกอบศิลป์ เพื่อจัดเรียงรูปสัญลักษณ์และสื่อความหมายอย่างชัดเจน¹⁵

นอกจากแนวคิดของเดอ ซอสซูร์แล้ว ชาร์ลส์ แซนเดอร์ เพียร์ซ (Charles Sanders Peirce) ยังได้เสนอการแบ่งประเภทของสัญลักษณ์ออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ไอคอน (Icon): สัญลักษณ์ที่มีความคล้ายคลึงกับสิ่งที่แทน
2. อินเด็กซ์ (Index): สัญลักษณ์ที่บ่งชี้ถึงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุหรือการมีอยู่ร่วมกัน
3. สัญลักษณ์ (Symbol): สัญลักษณ์ที่มีความหมายโดยการตกลงกันทางสังคม

ทฤษฎีมายาคติ (Mythologies) ของโรลันด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) ได้ขยายขอบเขตของสัญลักษณ์ไปสู่การวิเคราะห์สัญลักษณ์ในวัฒนธรรมและสังคม โดยชี้ว่าสัญลักษณ์ไม่เพียงเป็นเครื่องมือสื่อสาร แต่ยังเป็นกลไกสำคัญที่สร้างและสะท้อนอุดมการณ์ผ่านสื่อและวัฒนธรรม มายาคติเป็นกระบวนการที่สื่อความหมายผ่านการ “ยึดครอง” (appropriation) ความหมายพื้นฐานของสิ่งต่าง ๆ แล้วเปลี่ยนแปลงความหมายนั้นให้กลายเป็นความหมายเชิงค่านิยมและอุดมการณ์ที่สังคมและวัฒนธรรมสร้างขึ้น¹⁶ การจำแนกความหมายในมายาคติแบ่งออกเป็น

1. ความหมายตรง (Denotation) ความหมายเชิงประจักษ์หรือพื้นฐานที่จับต้องได้
2. ความหมายแฝง (Connotation) ความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่เกิดจากค่านิยม อุดมการณ์ หรือประสบการณ์ร่วมในสังคม ความหมายแฝงนี้อาจเป็นความหมายที่เป็นสากล หรือจำกัดเฉพาะกลุ่ม เช่น ชนชาติ ชนชั้น หรือแม้กระทั่งความหมายเฉพาะบุคคล

ด้วยการประยุกต์ใช้สัญลักษณ์และทฤษฎีมายาคติในการวิเคราะห์ เราสามารถเข้าใจความหมายที่ซ่อนเร้นในงานศิลปะ วิฤตการณ์ทางสังคม รวมถึงสถานการณ์ทางการเมืองในปัจจุบันซึ่งมักมีการซ่อนทับระหว่าง “ความจริง” กับ “สิ่งลวง” อย่างแนบเนียน หลักคิดเหล่านี้จึงช่วยให้เราสามารถวิเคราะห์และตีความนัยความหมายที่หลากหลายและลึกซึ้งในเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างเป็นระบบ¹⁷

วิธีการดำเนินการวิจัย

- 4.1 การศึกษาข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีจิตวิเคราะห์และจิตรกรรม
- 4.2 รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับทฤษฎีจิตวิเคราะห์และจิตรกรรม
- 4.3 สร้างสรรค์ภาพร่างเพื่อนำเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษา โดยคัดเลือกผลงานที่มีความเหมาะสม
- 4.4 ขยายผลงานจิตรกรรมจากภาพร่างที่ผ่านการตรวจสอบจากอาจารย์ที่ปรึกษา

¹⁵ อธิพล ตั้งโกลก. (2550). แนวทางการสอนและสร้างสรรค์จิตรกรรมชั้นสูง. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.

¹⁶ นพพร ประชากุล. (2547). มายาคติ. แปลจาก Mythologies, Roland Barthes, แปลโดย วรรณพิมล อังคศิริสรพ. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

¹⁷ สมเกียรติ ตั้งนโม. (2549). มองหาเรื่อง: วัฒนธรรมทางสายตา. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย มหาสารคาม.

ประโยชน์ของการวิจัย

1. ช่วยส่งเสริมการเข้าใจและตระหนักรู้ถึงสภาวะจิตใจและอารมณ์ของตนเองผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ศิลปะ
2. เปิดโอกาสให้ผู้วิจัยและผู้ชมได้เรียนรู้การใช้ศิลปะเป็นเครื่องมือในการเยียวยาและจัดการกับความเครียดจากแรงกดดันภายนอก
3. สนับสนุนการประยุกต์ใช้แนวคิดทางจิตวิเคราะห์และจิตวิทยาในงานศิลปะร่วมสมัย เพื่อขยายมุมมองในด้านการแสดงออกทางอารมณ์และบุคลิกภาพ

ผลการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดจากการศึกษาทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมันด์ ฟรอยด์ และคาร์ล จุง ร่วมกับแนวคิดทางศิลปะในลัทธิเซอร์เรียลลิสม์ (Surrealism) และการพัฒนาสู่ศิลปะนีโอเซอร์เรียลลิสม์ (Neo-Surrealism) ผู้วิจัยพบว่า แนวคิดจิตวิเคราะห์ที่มีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับหลักการของศิลปะเซอร์เรียลลิสม์ ทั้งในด้านกระบวนการสร้างสรรค์และเนื้อหาที่สะท้อนโลกภายในของมนุษย์ ทั้งสองแนวคิดต่างมุ่งเน้นการเข้าถึง “จิตใต้สำนึก” (Unconscious mind) และถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดหรือประสบการณ์ที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผลผ่านรูปแบบเชิงนามธรรมและสัญลักษณ์

ผู้วิจัยพบว่า ในกระบวนการสร้างงานศิลปะ จิตใต้สำนึกมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดทิศทางของภาพ เช่น การใช้ฝีแปรง รูปทรง สี หรือการจัดวางองค์ประกอบ ซึ่งเกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่ได้ผ่านกระบวนการคิดอย่างมีเหตุมีผลโดยตรง สัญลักษณ์ที่ปรากฏในผลงาน เช่น “ดวงตา” หรือ “นาฬิกา” มักถูกใช้เพื่อสะท้อนความคิด ความรู้สึก หรือสภาวะภายใน เช่น การมองเข้าไปในจิตใจ ความเปลี่ยนแปลงของเวลา หรือความไม่จริงของชีวิต ทั้งนี้ สัญลักษณ์เหล่านี้มีความหมายในเชิงนัยยะ (Connotation) ที่ผู้ชมสามารถตีความได้หลายรูปแบบ การสร้างสรรค์ผลงานของผู้วิจัยอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดนีโอเซอร์เรียลลิสม์ ซึ่งเน้นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ เปิดโอกาสให้ผู้ชมได้ตั้งคำถาม และตีความเนื้อหาภายในผลงานตามประสบการณ์ส่วนบุคคล ในกระบวนการสร้างสรรค์เริ่มจากการวางแนวคิดผ่านการสร้างภาพร่างเบื้องต้น โดยใช้เทคนิครูปแบบดิจิทัล (Digital Collage) เมื่อภาพร่างผ่านกระบวนการจัดองค์ประกอบศิลปะอย่างมีระบบแล้ว ผู้วิจัยจะนำแนวคิดและองค์ประกอบเหล่านั้นมาพัฒนาต่อเป็นลายเส้นในสไตล์เฉพาะของตนเอง จากนั้นจึงต่อยอดไปสู่การสร้างผลงานจิตรกรรมจริง ซึ่งสะท้อนอัตลักษณ์ทั้งในเชิงสัญลักษณ์และในระดับจิตวิทยาภายในอย่างชัดเจน

การวิเคราะห์ในขั้นตอนการสร้างสรรค์ผลงานต่อไปนี้ ผู้วิจัยได้ทำการทดลองบนพื้นฐานของการวิจัย ซึ่งเป็นการนำผลจากการวิเคราะห์แนวคิดให้ส่งผลถึงการหารูปแบบการสร้างสรรค์ผลงานที่เหมาะสม โดยผู้วิจัยจำแนกกระบวนการพัฒนาผลงานสร้างสรรค์ออกเป็น 3 ระยะ และระยะผลงานศิลปะนิพนธ์รวม 4 ระยะ ดังต่อไปนี้

6.1 กระบวนการทดลองผลงาน

ผู้วิจัยได้นำประสบการณ์ส่วนตัวและการตระหนักถึงโลกแห่งความเป็นจริงมาถ่ายทอดผ่านผลงานจิตรกรรม โดยมุ่งเน้นไปที่การสะท้อนความรู้สึกและตรวจสอบสภาพจิตใจของตนเอง ผลงานถูกแบ่งออกเป็นชุด ๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของแนวคิดและรูปแบบงานศิลปะ

กระบวนการพัฒนาผลงานสร้างสรรค์ระยะที่ 1

ชุดที่ 1: ผลงานชุดนี้สะท้อนแรงกดดันและความคาดหวังจากสังคมที่ส่งผลต่อสภาพจิตใจ โดยเฉพาะประสบการณ์ของการเผชิญภาวะซึมเศร้า ผู้วิจัยถ่ายทอดความรู้สึกเหล่านี้ผ่านฝีแปรงและบรรยากาศที่หม่นหมอง สะท้อนความอ้างว้างท่ามกลางสภาพแวดล้อมของเมืองที่เต็มไปด้วยการแข่งขันและความเหลื่อมล้ำ หนึ่งในผลงานนำเสนอฉากของป้ายรถเมล์ยามค่ำถึงรุ่งเช้า ซึ่งได้แรงบันดาลใจจากการเดินทางของผู้วิจัยในช่วงเวลานั้น ภาพแสดงถึงความเหนื่อยล้า การรอคอย และความดิ้นรนของผู้คนที่เริ่มต้นวันตั้งแต่ฟ้ายังไม่สว่าง เพื่อเอาชนะข้อจำกัดของระบบขนส่งและเวลาที่จำกัด

ผลงานในชุดนี้จึงมิใช่เพียงภาพเมือง แต่เป็นกระจกสะท้อนภาวะภายในของผู้คนในสังคมปัจจุบัน ที่ยังคงต่อสู้เพื่อความอยู่รอดภายใต้แรงกดดันทางสังคมอย่างเงียบงัน

ภาพที่ 5: Waiting for, สีน้ำมันบนผ้าใบ, ขนาด 100 x 180 ซม.

กระบวนการพัฒนาผลงานสร้างสรรค์ระยะที่ 2

ในระยะที่สองของกระบวนการสร้างสรรค์ ผู้วิจัยได้เปลี่ยนแนวทางจากการถ่ายทอดอารมณ์ไปสู่การสำรวจภาวะภายในจิตใจอย่างลึกซึ้ง โดยเน้นการสื่อสารอารมณ์เชิงบวกและการค้นหาความสุขจากภายใน ศิลปะจึงกลายเป็นเครื่องมือในการปลดปล่อยและเยียวยาตนเอง ผลงานในระยะนี้เปิดพื้นที่ให้ความรู้สึกและความสนใจส่วนตัวนำทางการสร้างสรรค์และสะท้อนตัวตนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของศิลปะเซอร์เรียลลิสม์มาประยุกต์ใช้ร่วมกับเทคนิคดิจิทัลคอลลาจ โดยใช้องค์ประกอบเชิงสัญลักษณ์ เช่น กล้วยไม้มนุษย์ ดอกไม้ ใบไม้ และผีเสื้อ เพื่อถ่ายทอดความรู้สึกจากจิตใต้สำนึก ซึ่งเปิดให้ตีความตามบริบททางอารมณ์และจิตใจของผู้ชม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการความเปราะบาง การเปลี่ยนแปลง ความงาม หรือแม้แต่ความตาย

เมื่อเปรียบเทียบกับผลงานในระยะที่หนึ่ง ซึ่งเน้นบรรยากาศและการแสดงออกโดยตรงผ่านฝีแปรง ผลงานในระยะที่สองมีความซับซ้อนมากขึ้นทั้งในด้านเนื้อหาและการใช้สัญลักษณ์ สะท้อนถึงพัฒนาการทางความคิดของผู้วิจัยที่ยังคงอยู่ในกระบวนการแสวงหาตัวตน ผ่านศิลปะที่ได้รับอิทธิพลจากแนวทางของเซอร์เรียลลิสม์อย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 6: The stable of mind 2, สีน้ำมันบนผืนผ้าใบ, ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 50 ซม.

กระบวนการพัฒนาผลงานสร้างสรรค์ระยะที่ 3

การพัฒนาต่อเนื่องจากชุดที่ 2 โดยยังคงใช้แนวทางศิลปะ เซอร์เรียลลิสม์ (Surrealism) อย่างชัดเจน ซึ่งแสดงถึงความมั่นใจในการก้าวออกจาก เซฟโซน (Safe Zone) ของตนเอง การพัฒนาด้านเทคนิคศิลปะและการถ่ายทอดอารมณ์เป็นไปอย่างอิสระมากขึ้น

ในระยะที่ 3 เน้นองค์ประกอบที่สมดุล ใช้ สัญลักษณ์อวัยะมนุษย์ เช่น ใบหน้า ดวงตา มือ ผสมผสานกับ ธรรมชาติ ต้นไม้ ดอกไม้ ท้องฟ้า

ภาพที่ 7: Reverse, สีน้ำมันบนผ้าใบ, ขนาด 100 × 100 เซนติเมตร

ผลงานในระยะนี้มุ่งเน้นการค้นหาตัวตนในระดับลึก ผ่านฟอร์มของมนุษย์เป็นสัญลักษณ์หลัก โดยมี “ผีเสื้อ” แสดงถึงอิสรภาพ ความเปราะบาง หรือแม้แต่ความตาย ขึ้นอยู่กับมุมมองของผู้ชม พื้นที่หลังทาสีฟ้าสื่อถึงโลกของมนุษย์และสภาวะจิตใจที่หลากหลาย ขณะที่ภูเขาสีฟ้า-น้ำเงินแสดงถึงความเยือกเย็น สงบ และแข็งแกร่ง

การที่ร่างกายมนุษย์ถูกแบ่งเป็นชิ้น ๆ อาจตีความได้ทั้งในเชิงของความแตกสลายจากภาวะจิตใจด้านลบ หรือการรวมตัวใหม่เมื่อจิตใจได้รับการเยียวยา โดยรวมแล้ว แนวคิดของชุดนี้คือการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ที่เปิดกว้างต่อการตีความ ซึ่งสะท้อนจุดสูงสุดของกระบวนการสร้างสรรค์ในแนวเซอร์เรียลลิสม์ และการก้าวข้ามขีดจำกัดทางความคิดของศิลปิน

กระบวนการพัฒนาผลงานสร้างสรรค์ระยะที่ 4 (ศิลปินิพนธ์)

กระบวนการพัฒนาผลงานสร้างสรรค์ระยะที่ 4 ซึ่งเป็นผลงานศิลปินิพนธ์ระยะสุดท้าย เกิดจากการหลอมรวมแรงบันดาลใจจากผลงานที่ผ่านมาเข้ากับความสนใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นในงานของศิลปินิพนธ์แนวเซอร์เรียลลิสม์ ทำให้ผู้วิจัยสามารถต่อยอดรูปแบบการจัดองค์ประกอบได้อย่างอิสระมากขึ้น กล่าวคือก้าวออกจากกรอบเดิมของตนเอง และสร้างสรรค์ผลงานศิลปะที่สะท้อนความเหนือจริงได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

ภาพที่ 7: On Time, สีน้ำมันบนผ้าใบ, ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 80 ซม.

ผลงานชิ้นนี้นำเสนอแนวคิดเรื่อง “การตื่นรู้ภายในจิต” ผ่านองค์ประกอบสัญลักษณ์ที่สะท้อนกระบวนการค้นหาตัวตนแท้จริงของมนุษย์ ดวงตากลางศีรษะแทน “การมองเห็นภายใน” หรือ “จิตวิญญาณที่ตื่นรู้” ซึ่งเชื่อมโยงกับการรับรู้ในระดับจิตใต้สำนึก ขณะที่พืชพรรณที่งอกขึ้นจากศีรษะสื่อถึงพลังชีวิตตามธรรมชาติ การเติบโตของความคิดสร้างสรรค์ และการพัฒนาทางจิตใจอย่างต่อเนื่อง

นาฬิกาปลุกที่ปรากฏด้านล่างของภาพเปรียบเสมือนการเตือนถึงขอบเขตของเวลา และความจำเป็นที่มนุษย์ต้อง “ตื่นรู้” จากมายาคติหรือความหลอกลวงของโลกภายนอก แนวคิดนี้

สอดคล้องกับทฤษฎีของ คาร์ล จุง ที่เน้นการเผชิญหน้ากับจิตใต้สำนึกเพื่อค้นหา “ตัวตนที่แท้จริง”

โดยรวม องค์ประกอบในภาพทั้งดวงตา ใบไม้ และนาฬิกาล้วนสะท้อนถึงสามแกนหลักของการดำรงอยู่ คือ การรับรู้ ธรรมชาติ และเวลา ซึ่งเชื่อมโยงกันในกระบวนการภายในของจิตใต้สำนึกและนำไปสู่การตื่นรู้และการเข้าใจตนเองอย่างลึกซึ้ง

ภาพที่ 8: No Turning Back, สีน้ำมันบนผ้าใบ, ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 80 ซม.

ผลงานชิ้นนี้นำเสนอภาพนาฬิกาทรายในรูปแบบเหนือจริง โดยผสมสัญลักษณ์ทางจิตวิทยา และปรัชญาเข้าด้วยกันอย่างลุ่มลึก ดวงตาด้านบนสื่อถึง “จิตสำนึก” ที่เฝ้าสังเกตการเปลี่ยนแปลงของเวลา ขณะที่ผีเสื้อภายในนาฬิกาทรายแสดงถึงความเปราะบาง ความงาม และการเปลี่ยนแปลง ส่วนทรายที่ไหลอย่างอ่อนช้อยสื่อถึง “เวลา” ที่ดำเนินไปอย่างไม่อาจย้อนคืนได้ ดอกไม้และผีเสื้อด้านข้างเสริมความมีชีวิตชีวา เปรียบได้กับความคิดหรืออารมณ์ที่ผุดขึ้นและจางหายตามจังหวะของเวลา ตามด้าตามเสาด้านข้างแทนการรับรู้ลึกซึ้งในระดับจิตใต้สำนึก

องค์ประกอบเหล่านี้สะท้อนกระบวนการของจิตใต้สำนึก ตั้งแต่การรับรู้ การเปลี่ยนแปลง ไปสู่การหลุดพ้น ซึ่งสามารถตีความได้ตามแนวพุทธปรัชญาว่าเป็น “อนิจจัง” หรือ ความไม่เที่ยงของชีวิตและสรรพสิ่ง

การพัฒนาผลงานทั้ง 4 ระยะ แสดงให้เห็นถึงการเติบโตของผู้วิจัยอย่างต่อเนื่อง เริ่มจากการถ่ายทอดอารมณ์สูงวันที่เน้นการเยียวยาและสำรวจภาวะภายใน จากนั้นได้นำแนวคิดเซอร์เรียลลิสม์ (Surrealism) และเทคนิคดิจิทัลคอลลาจ (Digital Collage) มาใช้เพื่อสื่อสารจิตใต้สำนึกผ่านสัญลักษณ์ จนถึงระยะสุดท้ายที่ผู้วิจัยก้าวข้ามการปรากฏตัวของตนเองในภาพ และใช้สัญลักษณ์เป็นตัวแทนในการเล่าเรื่องได้อย่างลึกซึ้ง เชื่อมโยงกับแนวคิดจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์และคาร์ล จุง ที่เน้นการเข้าถึงตัวตนและจิตใต้สำนึก

การสรุปผลและอภิปรายผล

ผลงานจิตรกรรมชุด “เมื่อฉันกำลังก้าวให้พ้น” มีเป้าหมายหลักในการปลอบประโลมและเยียวยาจิตใจ ผ่านการถ่ายทอดความรู้สึกที่ลึกซึ้งภายในของผู้วิจัยซึ่งเกิดจากสภาพจิตใจที่ไม่มั่นคงและแรงกดดันจากสังคมทุนนิยม ส่งผลให้เกิดความวุ่นวายทางอารมณ์ ผลงานเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนเครื่องมือบำบัดและบันทึกประสบการณ์ทางจิตใจไว้บนผืนผ้าใบ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้ทบทวนและตระหนักรู้ถึงความคิด ความรู้สึก และตัวตนของตนเองอย่างลึกซึ้ง

จากการศึกษาทฤษฎีจิตวิเคราะห์ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของศิลปะร่วมสมัยในลัทธิเซอร์เรียลลิสม์ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของฟรอยด์และคาร์ล จุง มาประยุกต์ใช้ในการเชื่อมโยงระหว่างจิตสำนึกและจิตใต้สำนึกผ่านผลงานศิลปะ โดยใช้เทคนิคคอลลาจ (Collage) ร่วมกับแนวคิดเซอร์เรียลลิสม์เพื่อทดลองและพัฒนาผลงานในช่วงระยะต่าง ๆ เห็นได้ชัดเจนในระยะที่ 2 ผลงานเริ่มมีการนำสัญลักษณ์มาใช้แทนการสื่อสารโดยตรง ทำให้สามารถถ่ายทอดเรื่องราวและแง่มุมทางอารมณ์ได้หลากหลายมากขึ้น ต่อมาในระยะที่ 3 การเล่าเรื่องผ่านสัญลักษณ์ เช่น รูปทรงมนุษย์และดวงตา มีการตัดทอนตัวตนของผู้วิจัยออกจากภาพอย่างชัดเจน ส่งผลให้เกิดรูปแบบการเล่าเรื่องใหม่ที่ลึกซึ้งและมีมิติ เมื่อก้าวสู่ระยะที่ 4 ผู้วิจัยกล้าที่จะเปิดกว้างและทดลองแนวทางสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ผสมผสานความเป็นตัวตนเข้ากับแนวคิดเชิงบวกอย่างชัดเจน ผลงานในระยะนี้จึงถือเป็นจุดสำเร็จที่ผู้วิจัยยอมรับและภูมิใจ แสดงให้เห็นถึงการก้าวผ่านขีดจำกัดทางจิตใจที่ปิดกั้น พร้อมทั้งการปรับเปลี่ยนมุมมองและถ่ายทอดความคิดอย่างอิสระในรูปแบบศิลปะเซอร์เรียลลิสม์ ตามแนวคิดของฟรอยด์และจุงที่เน้นการแสวงหาตัวตนที่แท้จริง

ผลงานทั้งหมดในชุดนี้ แม้จะผ่านการเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบและแนวทางสร้างสรรค์ที่หลากหลาย แต่ทุกชิ้นล้วนเป็นบันทึกประสบการณ์และความทรงจำทางอารมณ์ในช่วงเวลาต่าง ๆ ที่มีบทบาทสำคัญในการปลอบประโลมและบำบัดจิตใจของผู้วิจัย ความหมายของผลงานยังคงมีความยืดหยุ่น สามารถเปลี่ยนแปลงและปรับตีความตามการรับรู้และพัฒนาการของตัวผู้วิจัยเองในอนาคต ซึ่งสะท้อนถึงกระบวนการเติบโตและการพัฒนาตัวตนอย่างต่อเนื่องอย่างมีชีวิตชีวาและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยและสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมชุด “เมื่อฉันกำลังก้าวให้พ้น” ผู้วิจัยขอเสนอแนะสำหรับผู้สนใจจะนำงานวิจัยนี้ไปต่อยอด ดังนี้

1. การส่งเสริมและสนับสนุนการใช้จิตรกรรมและศิลปะร่วมสมัยเป็นเครื่องมือบำบัดจะสามารถเยียวยาและปลอบประโลมจิตใจผู้ที่ประสบปัญหาทางอารมณ์ ผ่านกระบวนการถ่ายทอดความรู้สึกอย่างลึกซึ้งบนผืนผ้าใบ

2.ควรสนับสนุนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างจิตสำนึกและจิตใต้สำนึกในการสร้างสรรค์งานศิลปะ เพื่อขยายความเข้าใจในมิติทางจิตวิทยาที่สะท้อนในผลงานศิลปะตามแนวคิดของฟรอยด์และคาร์ล จุง

3.ผู้วิจัยเห็นว่าการทดลองใช้เทคนิคและสื่อศิลปะหลากหลายรูปแบบ รวมทั้งการพัฒนาสัญลักษณ์ในงานศิลปะเซอร์เรียลลิสม์จะเพิ่มความหลากหลายของการสื่อสารผ่านภาษาทัศนศิลป์

เอกสารอ้างอิง

- พริยะดิศ มานิตย์. (2557). ฟรอยด์กับศิลปะ (น. 157). กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นพพร ประชากุล. (2547). มายาคติ (วรรณพิมิล อังกฤษศิริสรรพ, แปลจาก Mythologies โดย Roland Barthes). กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- สมเกียรติ ตั้งนโม. (2549). มองหาเรื่อง: วัฒนธรรมทางสายตา. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2551). การปฏิวัติศาสตร์ของโซซูร์ เส้นทางสู่โพสโมเดิร์นนิสม์ (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- อิทธิพล ตั้งโฉลก. (2550). แนวทางการสอนและสร้างสรรค์จิตรกรรมชั้นสูง. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับ ลิขซึ่ง.
- ตั้งโฉลก, อ. (2550). ภาษาทัศนศิลป์: จิตวิทยาและทัศนธาตุในงานศิลปะ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์. จิตไร้สำนึกอันสร้างสรรค์ และศิลปะสมัยใหม่. (2010, 6 กุมภาพันธ์). ดึงข้อมูลจาก <https://xmergence.com/2010/02/06/artunconscious/>
- ทฤษฎีบุคลิกภาพ: Sigmund Freud. (n.d.). ดึงข้อมูลจาก <https://thaihypnosis.com/Content/page/Sigmund-Freud>
- นัสสรา หงส์อ่อน. (n.d.). แนวคิดทฤษฎีบุคลิกภาพ. ดึงข้อมูล จาก [https://personnel.labour.go.th/attachments/article/1053/006%20\(1\).pdf](https://personnel.labour.go.th/attachments/article/1053/006%20(1).pdf)
- ทฤษฎีบุคลิกภาพของคาร์ล ยุง. (2019). ดึงข้อมูลจาก <https://www.sixfacetspress.com/content/4851>
- ทฤษฎีจิตวิทยาวิเคราะห์ของจุง. (n.d.). ดึงข้อมูลจาก <http://oservice.skru.ac.th/ebookft/273/chapter3.pdf>
- Allen, J. (1903). As a Man Thinketh (p. 82).
- Cramer, C., & Grant, K. (n.d.). Surrealist techniques: Collage. Smarthistory. <https://smarthistory.org/surrealist-techniques-collage/>
- Magritte, R. (2015). The False Mirror [painting]. The Museum of Modern Art (MoMA). https://www.moma.org/collection/works/78938?artist_id=3692&page=1&sov_referrer=artist

MoMA. (2015). The persistence of memory [online collection]. The Museum of Modern Art.

<https://www.moma.org/collection/works/79018>

Surrealism Today. (2021, September 22). Michelle Concetta: Surrealistic collages.

<https://surrealismtoday.com/michelle-concetta/>

Shopify NSA. (2023). Salvador Dalí ศิลปินหมวดแหลม ไอคอนแห่งศิลปะเซอร์เรียล.

Favchair. [https://favchair.com/blogs/วันสำคัญ/salvador-dali-ศิลปินหมวดแหลม-](https://favchair.com/blogs/วันสำคัญ/salvador-dali-ศิลปินหมวดแหลม-ไอคอนแห่งศิลปะเซอร์เรียล?srltid=AfmBOooqeWhTaCPU0CkXWPr4tg21SjSrel7BDbQdb_Ym0kNXfXXLISB1)

[ไอคอนแห่งศิลปะเซอร์เรียล?srltid=AfmBOooqeWhTaCPU0CkXWPr4tg21SjS](https://favchair.com/blogs/วันสำคัญ/salvador-dali-ศิลปินหมวดแหลม-ไอคอนแห่งศิลปะเซอร์เรียล?srltid=AfmBOooqeWhTaCPU0CkXWPr4tg21SjSrel7BDbQdb_Ym0kNXfXXLISB1)

[rel7BDbQdb_Ym0kNXfXXLISB1](https://favchair.com/blogs/วันสำคัญ/salvador-dali-ศิลปินหมวดแหลม-ไอคอนแห่งศิลปะเซอร์เรียล?srltid=AfmBOooqeWhTaCPU0CkXWPr4tg21SjSrel7BDbQdb_Ym0kNXfXXLISB1)

